

УДК 392(=161.2)“17”

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2021.04.028>

ДЗЮБА ОЛЕНА

кандидатка історичних наук, дослідниця освіти та повсякденного життя козацької старшини

DZIUBA OLENA

a Ph.D. in History, a researcher of education and daily life of Cossack Starshyna

Бібліографічний опис:

Дзюба, О. (2021) Традиції родинної взаємодопомоги в козацько-старшинському соціумі (XVIII століття). *Народна творчість та етнологія*, 4 (392), 28–35.

Dziuba, O. (2021) Traditions of family mutual aid in the Cossack Starshyna society (18th century). *Folk Art and Ethnology*, 4 (392), 28–35.

ТРАДИЦІ РОДИННОЇ ВЗАЄМОПІДТРИМКИ В КОЗАЦЬКО-СТАРШИНСЬКОМУ СОЦІУМІ (XVIII століття)

Анотація / Abstract

У статті на підставі аналізу різного роду джерел, зокрема епістолярної спадщини, заповітів, мемуарної літератури, простежується побутування в козацько-старшинському соціумі традицій підтримки родиною дітей-сиріт. У науковій історичній, етнографічній літературі ця тема малодосліджена, побутування традицій взаємодопомоги розглядалися здебільшого на прикладі селянського середовища. Права сиріт застерігалися в тестаментях, турбота про них вважалась усталеною нормою, відмова від якої викликала громадський осуд. Відповідальність за життя сиріт, їхнє виховання, освіту, одруження, забезпечення кар'єрного росту брали на себе представники старшого покоління, їх майнові права регулювалися чинними юридичними нормами. Відповідно до звичаю брати мали забезпечити сестрам-сиротам посаг і материзну. У статті розглядаються найбільш типові прояви родинної взаємодопомоги на прикладі відомостей з родинного побуту відомих представників козацької старшини. Турбота про членів роду не обмежувалася піклуванням про сиріт; її надавали тим членам родини, що потрапили у скрутне фінансове становище, мали сімейні проблеми, хворіли. Багато що залежало й від особливостей індивідуальної психології, але загалом сімейні цінності, частиною яких було піклування про дітей-сиріт, визначали основу повсякденного життя.

Ключові слова: епістолярна спадщина, козацька старшина, родинна взаємодопомога, сімейні цінності, піклування про сиріт.

The article, based on the analysis of various sources, including epistolary heritage, wills, memoirs, traces the existence in the Cossack Starshyna society of traditions of family aid for orphans. In the scientific historical, ethnographic literature, this topic is poorly studied, the existence of traditions of mutual aid were considered mostly on the example of the peasant environment. The rights of orphans were protected in testaments, and care for them was considered an established norm, the rejection of which provoked public condemnation. The responsibility for the lives of orphans, their upbringing, education,

marriage, career advancement was assumed by the older generation, their property rights were governed by applicable law. According to custom, the brothers were to provide the orphaned sisters with a dowry and a maternity leave. The article considers the most typical manifestations of family mutual assistance on the example of information from the family life of famous representatives of the Cossack Starshyna. Care for family members was not limited to caring for orphans, it was provided to those family members who found themselves in a difficult financial situation, had family problems, were ill. Much also depended on the features of individual psychology, but in general, family values, part of which was the care of orphans, determined the basis of daily life.

Keywords: epistolary heritage, Cossack Starshyna, family mutual aid, family values, care for orphans.

Культура родинного спілкування старшинського соціуму Гетьманщини, яка входила у XVIII ст. до складу Російської імперії як на правах автономії за існування гетьманської форми правління, так і підпорядкування російським адміністративним органам, відображена в наративних джерелах – насамперед в епістолярній спадщині, мемуарній літературі, а також у документах правового характеру. Моральні канони, які лежали в основі родинного життя, базувалися на християнській етиці, народних традиціях. Заповідь «шануй батька і матір свою» була наріжним каменем у взаєминах членів родини. Сім'я, родина складали основу життєвої цінності для всіх соціумів. Це, зокрема, простежується на підставі документів різного характеру з козацько-старшинського середовища, які засвідчують почуття відповідальності за членів родини та родинну взаємодопомогу. Члени роду розраховували на підтримку батьків, братів, сестер, кумів, свояків та ін. Покладалися й на тих, хто досяг високих чинів, мав вплив при дворі, авторитет серед російських чиновників і вельмож. Це стосувалося позик, погашення боргів, виконання певних послуг, наприклад, відстоювання приватних інтересів у адміністративних органах Російської імперії чи купівлі цінних речей у Москві та Петербурзі. Але чи не основним у родинних взаєминах було не залишити в біді членів родини, що вважалося не лише гріхом, але й безчестям для всього роду, навіть коли мова йшла про недостатню спроможність родича. Так, єпископ Сівський і Брянський Кирило (Флоринський) у листі до Якіма Сулими (1777) із приводу захисту маєтності його двоюрідної сестри в Баришівці, яка

відійшла Якимові, писав, що листа вручить його незаможна двоюрідна сестра, бідність якої його «не срамить, не отвращает от того, чтоб ей подать руку помощи в ея нужде»; далі цитував християнську сентенцію: «А ще кто о присних не радить, хуже есть невірна» [15, с. 112].

На родину покладалася відповідальність за дітей, коли вони залишалися сиротами. Як зазначає І. Сердюк, «для соціуму Гетьманщини з його патріархальністю і відносинами покори й підпорядкування дитина виокремлювалася тим, що потребувала опіки» [13, с. 11]. У своїй ґрунтовній монографії автор акцентує увагу на проблемах дитинства переважно на основі народної культури, водночас зауважуючи, що «основними творцями писемних джерел Гетьманщини були носії “вченої культури”» [13, с. 12], тобто козацька еліта. Саме на джерелах, які вийшли з оточення козацької еліти, простежимо деякі прояви опіки над дітьми-сиротами.

Це вважалося настільки усталеною нормою, що відмова від таких обов'язків або ж кривда сиріт, захоплення належних їм маєтностей викликали громадський осуд, чого прагнули уникнути члени родини. Права сиріт застерігалися в тестах, які «вважаються формально односторонніми цивільно-правовими розпорядженнями особи на випадок смерті, що містять диспозицію щодо майна і встановлюють спадкоємця» [6, с. 18]. Так, дружина генерального хорунжого І. Сулими, який помер у Ладозькому поході 1721 року, укладаючи тестамент 1728 року, виокремила права дітей свого старшого сина Федора, який помер під час Сулацько-Гілянського похо-

ду в 1726 році й був похований в кріпості Сулак. Залишив сиротами чотирьох дочок. А дружина його Параскева, дочка генерального писаря В. Л. Кочубея, як писав Я. Маркович у своєму щоденнику, померла з горя, коли малолітній син утопився в діжці з квасом [8, с. 80]. У тестаменті Марія Сулима чотирьом дочкам Федора записувала хутори в Стародубському полку з млином, винницею, ґрунтом, з гаями, полями, сіножатями, з «людьми, там живучими», а в Переяславському і Яготинському степу маєтності «зо всьмъ позосталимъ по покойнхъ ихъ родителейъ статкомъ и стадининою» [15, с. 51] та млин у Баришівці. А село Кучаков, яке було виділене їхньому батькові, залишалося в родині, оскільки в нього не було спадкоємців чоловічої статі [15, с. 51]. Заповідала, щоб «чтирѣ дочери со всѣхъ дому нашего добрѣ вихованни и повидавани бытъ повинни» [15, с. 51]. Турбувалася й за внука, дитину покійного сина Самійла, мати якого вже вийшла вдруге заміж, – наказувала залишити за ним батьківські володіння, але якщо вони його будуть «воспитивать нерадиво, безъ пренадлежащего обучения», то її сини повинні взяти «оного унучка моего зо всѣми его добрами... в свое опікунство» [15, с. 51]. Як правило, у тестаментах застерігалася порушення волі укладача. М. Сулима наприкінці тестаменту дозволила написати, що коли хтось із її дітей чи племінників, далеких і близьких, «дерзнуть касовать чи переиначувати, то на такогого Божие неблагословеніе и установленное святимы отци полагаю проклятіе, анафема» [15, с. 49]. Марія Сулима померла в 1729 році. Про сиріт Федора турбувався також брат покійної Параскеви – полтавський полковник Василь Васильович Кочубей. У 1730 році він писав синові Марії Семену Сулимі про призначення опікуна для сиріт, зазначаючи, що ним має бути той, хто буде користуватися маєтностями осиротілих дітей. Мав намір поговорити про це з гетьманом Данилом Апостолом [15, с. 60]. Опікувався сиротами Семен Сулима; він і видавав їх заміж. Дві

старші дочки одружилися, і в 1731 році їхні чоловіки поділили частину майна.

У тестаментах, як бачимо, сиротами мали опікуватися брати; вони ж мали сестрам забезпечити посаг і материзну. Так, генеральний хорунжий М. Ханенко, який мав велику сім'ю (двох синів і п'ять дочок), у своєму тестаменті (13 грудня 1759 р.) наказував дружині, з якою прожив 31 рік «честно, вѣрно, любительно и постоянно», щоб вона «любовѣ и милостѣ ко всѣмъ помянутимъ дѣтямъ нашимъ ровную и попичение о иныхъ одинаковое имѣла. Оние же дѣти мои всѣ должны ей, матери своей по смерть ей бытъ послушны и почитательны, а между собою содержать взаимную любовѣ и нерозрывное согласие, прилѣжа во всемъ благочестному и со всѣми ближними и далекими сродниками, свойственными и друзьями и изъ посторонними любительному обхождению» [7, с. 516]. Дружині і трьом неодруженим дочкам залишав частину прибутків від маєтностей, які розділив між синами. Дочки мали бути забезпечені посагом «въ одѣянїяхъ, бѣльи и всякомъ приборствѣ дамскомъ, и въ серебрѣ, цінѣ, мѣди, поездѣ, лошодахъ и в протчемъ», так, як і дві інші дочки, що були вже одружені. А також наказував дати кожній при одруженні по 300 р. та по «четиреста и пятьдесятъ осмачек жита». Заміжнім дати ще по двісті рублів, оскільки на посаг їм давалося лише по 200 і одній Анні 50 «осмачок» жита, а Анастасії жито було дано [7, с. 519].

Обумовлював також, що коли дружина помре, а дочки будуть незаміжні, тоді брати повинні подбати про них і видати заміж, так, як заповідав батько. Ще однією умовою заповіту було те, що маєтності мають залишитися в родині. Коли хто захоче їх продати або закласти, то лише рідному братові, а коли його не буде, то сестрам чи їхнім спадкоємцям.

Дітей-сиріт родина намагалася забирати на виховання. Так, дружина гетьмана Д. Апостола Уляна (Іскрицька), коли її брат Григорій Іскрицький, сотник Сумського

полку, за переказами, загинув у поході проти Булавина в 1708 році [7, с. 28], опікувалася його сином Петром, знайшла йому достойну пару, дочку стародубського полкового писаря Григорія Скорупи Олену, й одружила їх в 1730 році.

У родині Марковичів також усталеним був обов'язок піклуватися про сиріт. Скажімо, коли в 1728 році помер брат Якова Андрій, їхніх дітей родина хотіла взяти до себе, але мати його дружини, а вона була дочкою сумського полковника Івана Кондратьєва, «полковница бывшая дѣтей покойного брата п. Андрея не дала, и всѣ ихъ пожитки зъ Будокъ къ себѣ в Суми забрала» [8, с. 337]. Наступного року в листопаді померла й дружина Андрія [8, с. 335]. Імовірно, тоді вони забрали його сина до себе. У 1732 році Яків Маркович записав, що син брата Андрія Івась жив у батьків у Ромнах. Інший брат (Семен) після смерті дружини, дочки охтирського полковника Лесевицького, у 1731 році одружився вдруге на дочці генерального хорунжого Я. Горленка. Батько його покійної дружини приїхав забрати речі зі спадщини дочки «до возраста унука Івася». Вони були оцінені в 900р., а ще на 500р. залишилися вдома. Мали перейти синові Івану по досягненню повноліття [9, с. 147]. Семен помер в 1738 році під час російсько-турецької війни. Його син Іван перебував під опікою Я. Марковича, бо коли він у жовтні 1749 року засватав доньку сотника котевальського Й. Гнідича, то Генеральна військова канцелярія зробила запит, чи опікується ним Я. Маркович і скільки йому років. Він привітав його з одруженням і подарував племінникові кухву горілки. А коли Іван помер, то Я. Маркович наказував служителеві наглядати за його майном у Короваях, «чтоб от жены покойнаго племенника не было лишнего расхода и напрасного расточения добру» [10, с. 286]. До нього звертався з проханням узяти під опіку родину брат Іван, коли його разом із козацьким загоном відправили у Ліфляндію на початку 1748 року.

Я. Маркович у щоденнику згадує протопопа стародубського Подгурського, який у 1731 році «привезль дѣвчатъ сиротъ по смерти отца своего Прокопа Березовского и матки Забѣловни в Обтовъ», маєток І. Забіли [9, с. 89]. Коли ж мали місце випадки безвідповідальності близьких, тоді зверталися до авторитетних родичів, просили їх допомогти вплинути, як, наприклад, це мало місце в родині київського полкового обозного Федора Ханенка. Після смерті його сина Андрія дружина вийшла вдруге заміж за Ф. Чуйкевича, і малолітній онук Михайло ріс і виховувався при ній. Імовірно, дід не брав жодної участі у вихованні внука, що змусило її звернутися по допомогу до небожа свекра генерального хорунжого М. Ханенка з проханням вплинути на діда. Вона писала в 1740 році, що син зростає при ній в домі її чоловіка, «моимъ коштомъ з дѣтска бабами и нянками наемными возвращень и вскормлень» [3, арк. 1], а від дідуся вона не дочекалася навіть доброго слова. Коли Ганна із сином приїхала перевідати хворого свекра й мала надію на допомогу у вихованні та навчанні, «чтобъ принаймне извѣдали, якъ то дитину sustentоват от мала до велика и до науки приводитъ не можетъ быти без знатныхъ кошту и праца» [3, арк. 1], але повернулася ні з чим, мусила «мужу моему привезти его на его клопотъ и коштѣ невинний чужого внучка» [3, арк. 1]. Далі Ганна пише, що свекор заповідав роздати чимало майна на церкві, а що залишиться, онукові, якого передавав в опіку своїй дружині Параскеві, а обох під опіку М. Ханенка. Просила його вплинути на свого дядька, щоб він виділяв певну суму на виховання та освіту внука або ж забрав його до себе. Їй, імовірно, дошкуляло те, що свекор заповідав частину майна на церкві і монастирі. І вона з обуренням писала, що «монастирѣ не спасут душѣ его за явную обѣду мою не награжденную» [3, арк. 1 зв.) М. Ханенко звернувся до дядька з листом, у якому писав, що насамперед необхідно забезпечити свою родину, щоб вона «по миру не пішла», зокрема й

сироту внука Михайла, дати йому належну освіту та виховання, і таким чином «в немъ память ваша достохвальная залишится». І це буде «приятнѣйший Богу вашъ вчинокъ какъ должно всякому отдать, нежели монастири доволнить, богатить вашими денгами» [5, арк. 3 зв.]. А тоді, що залишиться, можна передати й церкві. Застерігав дядька, що тестаменти укладаються на підставі чинних правових норм, коли ж вони не дотримані, тоді тестамент може бути скасований у судовому порядку. Дядько прислухався до поради й у 1743 році найняв вчителя латинської мови, який почав готувати Михайла до навчання в школах, імовірно, у Києво-Могилянській академії. Після навчання (не без протекції М. Ханенка) Михайло почав працювати у Генеральній військовій канцелярії: «...племѣнникъ Михайло Ханенко подалъ доношеніе в генеральную канцелярію о принятіи его въ службу канцелярскую, Оному велѣли битъ у дѣлѣ для писанья [7, с. 487]. Проте ставився до служби досить недбало, нібито через хворобу самовільно покинув канцелярію і збирався навіть піти в монастир. Це обурило М. Ханенка, і він написав київському полковникові Ю. Дарагану доправити Михайла в Глухів під караулом. У 1755 році вітчим Михайла Ф. Чуйкевич повідомляв М. Ханенку, що в Генеральну військову канцелярію той не повернувся; просив змусити його до служби, а нагляд за маєтностями доручити київському полковому обозному М. Шуму, «поколь онъ Михайло в канцелярії енеральной, или при боку вашомъ начвѣчится и дурмани з его мозговнѣ выйдут» [2, арк. 2]. Імовірно, Михайло все ж таки виправдав сподівання родини. Він одружився і 2 грудня 1757 року надіслав М. Ханенку «хлѣб родинний», писав про народження дітей Георгія і Софії, передавав себе і дітей в «любовь и отечеству велможности вашей» [4, арк. 15]. М. Ханенко турбувався і про родину свого брата, сліпого священника Святоспаської Козелецької церкви. Він заповідав дати йому 50 р., опікувався його сином Йосипом, якого в 1742 році

«рекомендовалъ въ войсковую Генеральную канцелярію, при поданной от него челобитной» [7, с. 162]. Певний час, судячи із записів у щоденнику, Йосиф жив у Ханенка, напевно, виконував якісь послуги й не відзначався доброю поведінкою. Записав у щоденник, що хотів учинити «наказаніе кухарю за пьянство, то обявилось, что вина бочку страчено Іосифом» [7, с. 173]. Далі пише, що «за его проступство наказанъ», але не вказує, як саме. Та незважаючи на це, допомагав йому, підтримував матеріально, записав одного разу, що дав «на разніе росходи 1 р. 50 к.», передавав гроші, коли той хворів. У 1752 році послав «для бѣдного Іосифа» 3 р. [7, с. 479], а в 1753 році «1 рубль денегъ» [7, с. 486]. А коли його небожі Михайло та Йосип їхали з Глухова в Козелець, дав їм на дорогу коня, сани, «одѣяло старое да 50 копѣекъ» [7, с. 187].

На підтримку родини сподівався й онук сестри Мазепи Іван Обидовський. Його батько, ніжинський полковник І Обидовський, був одружений з Ганною, дочкою Василя Леонтійовича Кочубея. Загинув у поході поблизу Несвіжа в 1701 році. Родина після невдалої спроби гетьмана І. Мазепи вийти з-під протекції Москви втратила маєтності. Син залишився сиротою, але навчався в 1722–1723 роках у гімназії м. Бреслау (Вроцлова) і сподівався на підтримку тітки, матеріної сестри, згаданої вже Параскеви Сулими, та дядьків Василя і Федора Кочубеїв. Родина тітки допомогала йому, надсилала гроші, проте їх не вистачало. В одному з листів з Вроцлова він писав: «Що жъ тутъ сорокъ чирвонихъ, суконки не маю за що справити, ажъ встидѣ мнѣ передѣ нашими людьми появиться» [12, с. 29]. З Вроцлавом Гетьманщина підтримувала тісні торговельні й культурні зв'язки, тому не випадково Іван писав про «наших людей». Бажання вчитися було таким великим, що він писав: «Хочъ хлѣба просячи, буду вчитися» [12, с. 35]. Висловлював глибоку подяку тітці та її чоловікові Федору Сулимі й обіцяв повернути надані йому гроші. Дядьки ж рекомендували їхати додому, проте Іван продовжував

навчання, сподіваючись також на підтримку Феофана Прокоповича. У 1724 році він приїхав до Петербурга і працював у школі, що її заснував Феофан Прокопович, який намагався допомогти йому набути маєтності і, звертаючись до гетьмана Данила Апостола, писав, «що яким же більше співчуттям зворушиться дух ваш до цього сироти, що й батьків і імені позбувся, Та й сирітство й убогість його не рядові і незвичні», натякаючи цим на репресії, яких зазнала його родина [16, с. 268]. Далі Феофан Прокопович зазначав, що народився Іван «в такому великому достатку відняттям усього засмучений страждає і, маючи достаток, аби іншим постачати, сам нині де б голову прихилити місця шукає» [16, с. 268].

Родина не залишала поза увагою і сім'ї, де з певної причини не складалося життя. Це видно з історії сімейного життя Григорія Фридрикевича, сина седнівського сотника, пасинка гетьмана І. Мазепи Криштофа Фридрикевича, одруженого з Феодосією Томарою. Феодосія, очевидно, була нещаслива в шлюбі. Вона забрала малолітнього сина й виїхала в Прилуки до сестри, одруженої з прилуцьким сотником Ф. Марковичем. Її дядько, наказний чернігівський полковник В. Томара, та Ф. Маркович звинувачували Григорія Фридрикевича в недбалому веденні господарства, розтриньканні посагу дружини, вимаганні додаткових виплат від родини. Він спростовував це в листах до родичів (1723). Писав, що такі закиди, нібито він «в непотребній завзятості будучи, бавлюся нїякими увїдливими словами... и будто чуждаюся жони моеї», є наклепом його ворогів [12, с. 32]. Невдовзі Григорій Фридрикевич помер, а його дружина швидко вийшла заміж за Степана Леонтовича, вихователя дітей седнівського сотника Войцеховича, «непотребним чином», як писав у 1728 році інший седнівський сотник Іван Римша. Імовірно, не дотрималась прийнятого часу, пов'язаного з поминанням покійника.

Так і бунчуковий товариш А. Войцехович, який мав володіння на Чернігівщині, просив своїх синів захищати права сестри

Софії Пустоти, що залишилася вдовою, а на її маєтності претендували родичі чоловіка: «Пояснѣтъ яко дочери моей, а вашей сестрѣ – вдовинна права по жизнь ея ништо неотимлет». Вона, писав далі батько, «за внесение въ домъ покойнаго мужа искупила немало земель, и долги покойнаго мужа и свекра оплатила, и привела дворъ своими собственно трудами в состояние, сіе всѣмъ сосѣдем честним извѣстно» [1, арк. 275]. Померлий чоловік Софії (Д. Пустота) володів селом Бакланова Муравейка. Після її смерті воно перейшло до одного із синів А. Войцеховича

Особливо вболівала родина за одруження дочок-сиріт, оскільки в суспільстві заміжня жінка мала високий статус, незаміжжя сприймалося як нещастя. Без порад та матеріальної підтримки найближчих родичів шлюбний акт не міг відбутися. З Я. Марковичем радилася дружина брата Марка, кого вибрати в зяті, коли віддавала дочку заміж; писала, що руки її просять два претенденти, питала, кому надати перевагу. Цікава родинна справа П. Милорадовича з його тещею Анастасією Степанівною Полуботковою, дочкою згаданої Феодосії Фридрикевич віддругого шлюбу зі Степаном Леонтовичем з приводу заміжжя його дочки. П. Милорадович, полковник Чернігівського полку, генерал-майор у відставці, був одружений з дочкою Анастасії Леонтович та внука П. Полуботка – Семена Яковича – Софією. Мав двох дітей – сина Григорія та дочку Анастасію. Дружина померла в молодому віці, залишивши п'ятилітню дочку, вихованням якої займалася бабуся. З приводу одруження Анастасії в батька розгорівся конфлікт з тещею, що тривав протягом кількох років, супроводжувачись судовими тяжбами та апеляцією до Сенату. Коли внуці виповнилося двадцять років, а цей вік уважався мало не критичним для того, аби вийти заміж, бабуся найшла їй нареченого – І. Лашкевича. Він мав гарну освіту, навчався в Московському університеті, займався перекладами. Між моло-

дими виникла взаємна симпатія. Про глибокі й ширі почуття свідчать його листи до Анастасії. Однак батько був проти цього шлюбу. Тоді бабуся вирішила віддати внуку заміж без батьківського благословення, що вважалося неприйнятним у тогочасному суспільстві. Вона писала зятеві, що внуку пора віддавати заміж, адже вона в тому віці, коли «не кь лѣтамъ, но изъ лѣтъ идетъ» й на ущипливе зауваження зятя, що омолодити його дочку бабуся зможе, записавши їй свій маєток Боровичі, відповіла: «Нѣтъ, дайте ей и весь свѣтъ, то ничто не поможетъ наградить потерявши лѣта» [11, с. 53]. Дочка також просила батьківського благословення, висловлювала своє побоювання залишитися після смерті батька й бабусі «в дѣвках». Не дочекавшись батьківського дозволу, бабуся, яка, очевидно, як і її мати, згадана вже Феодосія Фридрикевич Леонтович, була жінкою рішучою, вирішила одружити онуку без згоди батька та його благословення. Між батьком і тещею розпочалася судова справа. Вона подала до Сосницького повітового суду листи П. Милорадовича й показала, що батько не хоче віддавати дочку заміж з тієї причини, що не хоче виділити їй частину матеріної спадщини. Суд посилався на статтю Литовського статуту (розд. 3, арт. 39), за якою заборонялося насильно віддавати дочок заміж, без їхньої волі, «але каждой из них с порою друзей их, за кого хотя, за того у малженство вольно будетъ ходити и отдаватися» [14, с. 134]. 22 травня 1789 року дав дозвіл на одруження. А наступного дня Анастасія Милорадович обвінчалася з І. Лашкевичем, незважаючи на те, що батько звертався до новгородського єпархіального архієрея з проханням не дозволити вінчання, адже існувала церковна заборона на вінчання «беглих от отцов», а також відкладення весілля після вінчання.

У відповідь на такий поступок П. Милорадович у Городницькому повітовому судді порушив справу про відмову від дочки та позбавлення її спадщини, опираю-

чись на статтю Литовського статуту (розд. 5, арт. 8), яка забороняла дочкам без відомо батьків виходити заміж, інакше вони втрачали право на спадщину, та розд. 8, арт. 7, на підставі якого дозволялося «виречеса синов або дочок, если би син або девка на родичи свои торгнулся рукою, ударил або пхнул з гневу» [14, с. 250]. А П. Милорадович писав, що «оная дочь болѣе тѣлесного чувствованія поразила меня причиною и посредствомъ побѣгу» [11, с. 109–110]. Коли народилася в нього внука й дочка надіслала «хліб родинний», батько не прийняв його. Спадщину він залишав лише одному синові. Але тепер вже з П. Милорадовичем судові тяжби розпочав зять, якому дружина дозволила відстоювати свої права на спадщину матері в судах. Справа затягнулася на кілька років, і обидві сторони дійшли до Сенату, де сподівалися на підтримку впливових земляків П. Завадовського та О. Безбородька. Вони ж у свою чергу пропонували примиритися й розділити «материзну» порівну між сином і дочкою. П. Милорадович пристав на цю пропозицію, та лише через десять років у 1798 році написав тещі, що прийняв зятя свого І. Лашкевича з дочкою Анастасією і їхнім сином Петром «с душевною моею искреною радостью... отпустилъ съ моимъ грѣшнымъ родительскимъ прощеньемъ и благословеньемъ» [11, с. 150].

Загалом сімейна взаємопідтримка в середовищі таких відомих козацько-старшинських родин, як Сулими, Марковичі, Ханенки, Милорадовичі та ін., дає уявлення про стійке побутування в повсякденному житті традицій і правових норм, що забезпечували дітям-сиротам у разі втрати батьків збереження маєтностей, одержання освіти, протекцій у службовій діяльності. Водночас це не виключало окремих проявів оскарження тестаментів, ведення судових справ, відмовляння від допомоги родичам. Багато що залежало і від ціннісних орієнтацій та моральних якостей окремих членів родини.

Джерела та література

1. Інститут рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського, ф. VIII, спр. 270–527.
2. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАУК), ф. 983, оп. 1, спр. 89.
3. ЦДІАУК, ф. 983, оп. 1, спр. 78.
4. ЦДІАУК, ф. 983, оп. 1, спр. 82.
5. ЦДІАУК, ф. 983, оп. 1, спр. 95.
6. Білоус Н. Тестаменти киян середини XVI – першої половини XVII ст. Київ : Видавничий дім «Простір», 2011. 200 с. : іл.
7. Дневник генерального хорунжего Николая Ханенко. Киев, 1884. 524 с.
8. Дневник генерального подскарбия Якова Марковича. Ч. II (1726–1729). Киев, 1895. 346 с.
9. Дневник генерального подскарбия Якова Марковича. Ч. III (1730–1734). Киев, 1897. 418 с.
10. Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича. Ч. II. Москва, 1859. 414 с.
11. Любецкий архив графа Милорадовича. Киев, 1898. Вып. 1.
12. Приватні листи XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1987. 178 с.
13. Сердюк І. Маленький дорослий. Дитина й дитинство в Гетьманщині XVIII ст. Київ : К.І.С., 2018. 456 с. : іл.
14. Статут Вялікага Княства Литоўскага 1588. Мінск, 1989. 573 с. : іл.
15. Сулимовский архив. Семейные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей. Киев, 1884. 316 с. : іл.
16. Фефан Прокопович. Філософські твори в трьох томах. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 3. 524 с.

References

1. Vernadskyi National Library of Ukraine's Institute of Manuscripts: f. VIII, dossiers 270–527.
2. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv (thereafter – CSHAUK): f. 983, inv. 1, dossier 89.
3. CSHAUK: f. 983, inv. 1, dossier 78.
4. CSHAUK: f. 983, inv. 1, dossier 82.
5. CSHAUK: f. 983, inv. 1, dossier 95.
6. Bilous, Nataliia. Testaments of the inhabitants of Kyiv in the middle 16th and the 1st half of the 17th century. Kyiv: Publishing house "Space", 2011, pp. 200 [in Ukrainian].
7. Dairy Notes of the General Cornet Nikolai Khanenko 1727–1753. Kiev, 1884, pp. 524 [in Russian].
8. Dairy of Ukrainian General Treasurer Yakov Markovich. Kiev, 1895, part 2, pp. 346 [in Russian].
9. Dairy of Ukrainian General Treasurer Yakov Markovich. Kiev, 1897, part 3, pp. 418 [in Russian].
10. Dairy Notes of Ukrainian General Treasurer Yakov Markovich: [In Two Parts]. Moscow, 1859, part 2, pp. 414 [in Russian].
11. Archive of Count Miloradovich in Liubech. Kiev, 1898, iss. 1 [in Russian].
12. Private letters from 18th century. Kyiv: Scientific Thought, 1987, pp. 178 [in Ukrainian].
13. Serdiuk, Ihor. Little Grown Up: Child and Childhood in the 18th century Hetmanate. Kyiv: K.I.S., 2018, pp. 456 [in Ukrainian].
14. Statute of the Grand Duchy of Lithuania 1588. Minsk, 1989, pp. 573 [in Belarusian].
15. Sulyma's archive. Family papers of Sulymas, Skorupas and Voytsekhoviches. Kiev, 1884, pp. 316 [in Russian].
16. Feofan Prokopovych. Philosophical works in 3 vol. Kyiv: Scientific Thought, 1981, vol. 3, pp. 524 [in Ukrainian].